10. Reva, L.G. (2014). Taras Grygorovich Shevchtnko: Ludyna, Poet, Prorok, Symvol Ukrajiny: Do 200-littya vid dnya narogzhennya: Zbirnyk naukovych statej [Taras Hryhorovych Shevchenko: Man, Poet, Prophet, Symbol of Ukraine: to the 200th anniversary of his birth: Collection of scientific articles]. K.: Feniks, 112 p. [in Ukrainian].

11. Sobol, V. (2005). Novochasna spovid chy tradycijnyj shcodennyk [Modern confession or traditional diary]. *Slovo i chas – Word and time*, 10, 31 [in Ukrainian].

12. Chudyckyj, V. (2014). Poet Osyp Slivins'kyj: "U tragichnych podiyach na Schodi ye velyka provina i rosiys'kych pys'mennykiv..." [Poet Osip Slyvynsky: "In the tragic events in the East there is a great guilt and Russian writers ...".]. *Dzerkalo tyzhnya – Mirror of the week*, 32, September13 [in Ukrainian].

13. Maurois A. Aspects de la biographie. Paris, 1928 [in French].

14. Reva, L. (2015). Release of literary biographyka of nodern Ukraine. *Knowledge. Education. Law. Management. Nauka. Oświata. Prawo. Zarządzanie*. Lodź, 3 (11) Wrzesień, 258– 264]. [in English].

УДК 94 (477)

Тарасенко О.Ф.,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри всесвітньої історії
та міжнародних відносин, Національний університет
«Чернігівський колегіум» ім. Т.Г. Шевченка
(Україна, Чернігів), Simon67@ukr.net

ДУХОВНІ ПРАВЛІННЯ, НАМІСНИЦТВА ТА БЛАГОЧИННЯ У СТРУКТУРІ УПРАВЛІННЯ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ЄПАРХІЇ (XIX – ПОЧАТОК XX ст.)

DOI: 10.5281/zenodo.5652216

Стаття присвячена структурі управління Чернігівської єпархії в XIX – на початку XX ст. та має на меті з'ясування етапів становлення, обсягу повноважень, ефективності та особливостей функціонування духовних правлінь і благочинних і благочинницьких рад в системі управління Чернігівської єпархії в XIX – на початку XX ст. Духовні правління та благочиння (благочинницькі ради), як колегіальні судово-адміністративні органи, виконували ключову функцію єпархіального управління на повітовому і місцевому рівні. Вони були зв'язуючою ланкою між єпархіальним керівництвом та парафіями. У першій половині XIX ст. домінували духовні правління, яка утримувалися значною мірою за рахунок місцевого духовенства. До середини XIX ст. усі духовні правління Чернігівської єпархії припинили своє існування, оскільки, породжені козацькою епохою української церковної історії, вони виявилися зайвими в нових імперських реаліях. Натомість, ключову роль на нижчому рівні стали відігравати благочинницькі ради, які формувалися шляхом виборів у кожному благочинницькому окрузі. Кількість округів у Чернігівській єпархії час від часу змінювалася. Благочиння і безпосередньо благочинницькі ради (благочинний і два помічники), що створювалися шляхом вибору священно-і-церковнослужителями благочинницького округу, відігравали важливу роль у структурі єпархіального управління.

Вони представляли церковно-єпархіальну владу на місцях, здійснювали адміністрування й початкове судочинство над парафіяльними причтами та виконували різні організаційні обов'язки. На початку XX ст., у період революційних подій, підготовки до Помісного церковного Собору, намічалася демократизація церковного життя. В цьому конткесті обговорювалося питання реформування церковного управління, зокрема, й благочинницьких рад. Передбачалося розширити їхні повноваження.

Ключові слова: *Церква, Чернігівська єпархія, духовна консисторія, духовне правління, благочиння, благочинницька рада, благочинницький округ.*

Tarasenko O.F.,
Candidate of historical sciences,
Associate professor of the Department of world history,
National University "Chernihiv collegium"
named after T.G. Shevchenko
(Ukraine, Chernihiv), Simon67@ukr.net

Spiritual rules, deputies and, decanat in structure of management of Chernihiv diocese (XIX – beginning of XX century)

The article is sanctified to the structure of management of the Chernihiv diocese in XIX – at the beginning XX of century the Spiritual rules and decanat (decanat advices), as collective judicial-administrative organs, performed the key duty of diocese management at district and local level. They executed the enormous amount of various functions and were a relating link between the diocese authority and parishes. Spiritual rules prevailed in the first half of XIX to the century, that held out largely due to a local clergy. By the middle of the XIX century. all the spiritual reigns of the Chernihiv eparchy ceased to exist because, generated by the Cossack epoch of Ukrainian church history, they proved to be superfluous in the new imperial realities. But, a key role more subzero level decanat advices that was formed by elections in each to decanat neighbourhood began to play the. The amount of districts in the Chernihiv diocese changed from time to time. At the beginning XX of century came into question of reformation of church management, in particular, and decanat of advices. Deaneries and directly charitable councils (a charitable and two assistants), created by the election of clergy and clergymen of the charitable district, played an important role in the structure of the diocesan administration. They represented the local ecclesiastical authorities, administered and initially prosecuted parish stories, and performed various organizational duties. At the beginning of the twentieth century, during the period of revolutionary events, preparations for the Local Church Council, the democratization of church life was planned. In this context, the issue of reforming church administration, in particular, charitable councils, was discussed. It was envisaged to extend their plenary powers.

Key words: *Church, Chernihiv diocese, spiritual consistory, spiritual rule, decanat, decanat advice, decanat district.*

Постановка проблеми. Протягом XIX ст. формувалася єпархіальна структура управління, складовою частиною якої були духовні правління й благочиння. Вони виконували безліч різноманітних функцій та були зв'язуючою ланкою між єпархіальним начальством (архієрей, духовна консисторія) і парафіями. Діяльність цих управлінських структур – актуальна дослідницька проблема, вивчення якої дозволить з'ясувати ефективність і недоліки системи в цілому.

Метою дослідження є з'ясування етапів становлення, обсягу повноважень, ефективності та особливостей функціонування адміністративних установ – духовних правлінь і благочинних і благочинницьких рад – у системі управління Чернігівської єпархії в XIX – на початку XX ст.

Джерельна база дослідження. Досліджень, присвячених діяльності даних управлінських установ на регіональному рівні фактично немає. Натомість, джерельна база наукової проблеми досить велика й репрезентативна. Основний масив документів знаходиться в фонді Чернігівської духовної консисторії, який зберігається в державному архіві Чернігівської області. Цю джерельну основу значно доповнюють матеріали архівних фондів Св. Синоду і канцелярії обер-прокурора Св. Синоду, які знаходяться в Російському державному історичному архіві в Санкт-Петербурзі. Безпосередньо діяльність благочинних і благочинницьких рад проаналізовано за матеріалами, вміщеними на сторінках єпархіального періодичного видання «Черниговские епархиальные известия».

Виклад основного матеріалу. У XVIII ст. духовні правління як колегіальні судово-адміністративні органи виконували ключову функцію місцевого (повітового) церковного

управління. Вони були першою апеляційною інстанцією, досягли свого «бюрократичного апогею» на зламі століть та зійшли нанівець у першій половині XIX ст. Після створення Чернігівської губернії з новим повітовим розмежуванням, єпархіальне начальство, правлячий архієрей та духовна дикастерія, заходилася над виконанням наказу Св. Синоду від 31 березня 1785 р., який зобов'язував архієреїв Малоросійських єпархій привести церковні структури до загально-імперського ладу, а саме, духовне правління мало діяти в одному повіті (одна територіальна одиниця – одна управлінська установа). Не гаючи часу Чернігівський архієпископ Віктор (Садковський) наказав формувати духовні правління в новостворених повітах Чернігівської губернії. На місцях повітове духовенство натхненно виконало розпорядження єпархіального начальства і в короткий термін сформувало персональний склад правлінь.

Новостворені духовні правління встали до роботи, уже розпочався рух діловодних паперів, але фінансування з Чернігівської казенної палати не надходило. З'ясувалося, що міністерство фінансів не передбачало витрати на духовні правління. Тоді владика звернувся із запитом до Св. Синоду, зауважуючи, зокрема, що наразі Чернігівська єпархія немає власних ресурсів для забезпечення фінансами діяльность новостворених духовних правлінь [30, арк. 2–3]. Поки у столиці тривав розгляд цього запиту, архієпископ Віктор помер. Відповідь одержав його наступник, Чернігівський єпископ Михайло (Десницький). Св. Синод таки відмовив у фінансуванні новостворених духовних правлінь і наказав їх ліквідувати. Виявилося, що дане питання потрапило у правову колізію. Ще 15 жовтня 1772 р. Св. Синод наказав: «в доношении комиссии о духовных имениях, чтоб без нужды число духовных правлений умножаемо по произволу не было». Відтак, 11 лютого 1804 р. з'явився синодальний наказ, аби «вновь открытые в городах Городне, Борзне и Новом Месте духовные правления уничтожить, а оставить оных прежнее число, расположа в ведение их церкви по удобности или по прежнему, или соединяя количество оных в двух поветах состоящие иметь в ведение духовного правления, находящегося в одно из тех поветов по примеру прочих епархий» [29, арк. 1–1 зв.].

Але перед тим 30 травня 1803 р. Сенат прийняв рішення про відновлення повітових міст Чернігівської губернії – Остер, Кролевець і Сураж. Чернігівська духовна дикастерія висловила «мнение о сути указа Св. Синода 11 февраля 1804 г.» і зауважила, що «сообразуясь же сему указному предписанию следует непременно и с учреждением после в новооткрытых затем еще в трех городах Остре, Кролевце и Сураже духовных правлений также поступить, но как их сих 6 новооткрытых поветов Остерский, Городницкий, Новоместский и Суражский смежность свою имеет с одной токмо стороны с поветами сия губернии, почему и присоединить их, кроме к одному смежному повету целостно нет куда более. Ровно как и последние два Борзенский и Кролевецкий удобнее потому ж к одному смежному присоединить, а быть ныне прежним правлениям в прежних границах – судя особливо по разграничению губернии вовсе нет возможности. Для того сии все шесть поветов остается присоединить целостно к смежным поветам, а именно: Остерский к Козелецкому, Городницкий к Сосницкому, Новоместкий к Стародубскому, Суражский к Мглинскому, Борзенский к Нежинскому, Кролевекцкий к Глуховскому, о чем как во все духовные правления указами из дикастерии дать знать. Дела по описям здать а правления к коим причислены и в губернское правление сообщить и в Св. Синод репорт заготовить» [4, арк. 1–2]. Зрештою, компроміс був знайдений, Св. Синод погодився на створення і функціонування духовних правлінь у нових повітах, але фінансування мало здійснюватися за рахунок місцевих коштів. Іншими словами, духовенство повинно було самотужки утримувати духовні правління. Повітове духовенство Чернігівської єпархії проявило здатність до самоорганізації, і деякі повітові правління, що не були передбачені штатним розписом, проіснували кілька десятиліть, утримуючись внутрішніми фінансовими заощадженнями.

У 1814 р. Чернігівська єпархія (за наявності в губернії 15 повітів) налічувала вісім духовних правлінь: ***Глухівське*** (члени правління – прот. Павло Проценко, нам.-ієр. Прокопій Щуцький, Федор Стрелковський), ***Городнянське*** (прот. Лука Волкевич), ***Козелецьке*** (прот. Марко Дзерковський, Стефан Григорович, нам.-ієр. Стефан Недвезовський, Онисим Гуляницький), ***Конотопське*** (прот. Іоан Трипольський), ***Мглинське*** (прот. Чачка, свящ. Моїсей Василькевич, писар Базилевич), ***Ніженське*** (прот. Повло Волинський, Євфімій Бордонос, нам.-ієр. Дмитро Ільченко, Антоній Гурський, свящ. Василь Семенов), ***Новгород-Сіверське*** (прот. Стефан Ленковський, писар Оробієвський), ***Сосницьке*** (прот. Іаков Петрункевич, свящ. Гаврило Трохимовський) [5, арк. 4–11]. У Чернігівському повіті функції духовного правління виконувала дикастерія/консисторія. Правило безпосереднього управління консисторією центральним губернським повітом існувало в усіх єпархіях.

15 вересня 1832 р. Св. Синод видав указ, де було визначено, що єпархіальні архієреї мали «доносить всякий раз предварительно Святейшему Синоду, когда признают они полезным или необходимым переместить духовное правление из одного города в другой, с объяснением, сколько церковных причтов состояло в заведывании у того правления, которое закрывается, и сколько будет таковых в подчинении у вновь открываемого» [15, С. 636–637]. Але фінансуванням проблеми функціонування духовних правлінь не вичерпувалися. У деяких повітових містах не знаходилася для них приміщень. У 1828 р. Чернігівський архієпископ Лаврентій (Бакшевський) клопотався перед Св. Синодом про виділення 5 378 руб. 50 коп. на зведення будинку духовного правління у м. Мглин [20] і 2 483 руб. 35 коп. на подібний будинок у м. Сосниці [21]. Наступного року владика просив у Св. Синоду гроші на «устроение в г. Стародубе дома духовного правления» [22]. Чернігівський архієпископ Павло (Підлипський) у 1839 р. просив гроші на будівництво приміщення Ніжинського духовного правління. Ділянку землі для будівництва виділив титулярний радник Сицький [25, арк. 1–16]. Натомість Св. Синод видав розпорядження про тимчасове припинення діяльності цього правління [24]. Того ж року через брак коштів чернігівський архієрей вимушений був порушити питання про закриття також Сосницького і Конотопського духовних правлінь [23]. У 1843 р. Ніжинське духовне правління було закрито [26]. У 1854 р. воно знов запрацювало, а в 1859 р. остаточно припинило своє існування [31, с. 261]. Наприкінці 1840-х рр. було закрите й Мглинське духовне правління, а 1857 р. будинок правління виставили на продаж [27]. Така лишень доля спіткала 1860 р. і будинок ліквідованого Глухівського духовного правління [28]. Функції духовних правлінь остаточно перейшли до повноважень благочиній.

Духовні правління складалися з присутствія та канцелярських службовців. До присутствія входив протоієрей (настоятель головного храму повітового міста) і обиралося духовенством повіту кілька членів, зазвичай двоє ієреїв-намісників (про цю категорію священнослужителів мова піде далі) або ієрея-намісника та ієрея. Термін заняття посад формально не обмежувався, фактично присутствіє обиралося пожиттєво.

Духовні правління виконували функції посереднього адміністративного органу між духовної дикастерією/консисторією і парафіями. Укази, накази, розпорядження до відома і для виконання надсилалися у духовні правління, які мусили негайно повідомити рапортом («рєпортом») єпархіальне начальство про їх отримання, потім про виконання. Духовне правління акумулювало різноманітну статистичну інформацію в повіті, укладало клірові та інші відомості, пересилало матеріали до консисторії. Через духовне правління парафіяльне духовенство зносилося з єпархіальним начальством. Крім адміністративних функцій, присутствіє духовного правління виконувало за дорученням духовної консисторії слідчі дії. Документація духовного правління підписувалася усіма її членами. Крім них, у духовному правлінні знаходилася канцелярія, де працювали канцеляристи різних розрядів. Чисельність

канцеляристів коливалася, до того ж недоучені семінаристи часто-густо просилися на роботу в духовні правління на безоплатній основі, аби набувати навичок канцеляриста, а згодом посісти в канцелярії на штатне місце.

В указі Св. Синоду від 30 листопада 1827 р. «О штатах консисторий и духовных правлений» зазначалося, що обсяг діловодства значно зріс, тому за збереженням загалом пропорції канцелярських служителів відповідно до губернських правлінь та палат, слід враховувати місцеві потреби кількості канцеляристів духовних установ і за потреби збільшувати їхній штат, а жалування розподіляти за трьома розрядами: вищий, середній та нижчий. До вищого розряду належали канцеляристи, які за посадами іменувалися повитчиками або столоначальниками, а також архієрейський письмоводитель. До середнього розряду належали підканцеляристи, помічники повитчиків, а також казначей та архіваріус. Нижчий розряд складався з копіїстів чи писців.

Канцеляристи вищого розряду отримували лише оклад, середнього і нижчого – оклад, пайок і одежу. Сума окладу, пайка і одежі визначалися щорічно, беручи «в соображение местную дороговизну жизненных потребностей». За першу життєву потребу слугував хліб і вартість хлібу в кожній губернії визначала розмір суми окладу, пайка і одежі. На нашу думку, важливим для матеріального забезпечення служителів консисторії та духовних правлінь було прикінцеве положення наказу: «Какие могут, при бережливости или по особенным случаям, произойти остатки от штатной суммы, оные употреблять на единовременные награждения отличившимся трудами при добром поведении и многосемейности, на содержание пайком и одеждою, необходимо нужных сверхштатных писцов, и на другие случайные надобности» [15, с. 215–217].

16 січня 1828 р. імператорським указом подвоювалися оклади консисторіям/дикастеріям і духовним правлінням. На кожне духовне правління виділялося 120 руб. [9]. У Чернігівській єпархії на той час налічувалося 8 духовних правлінь. Для порівняння: у Київській єпархії знаходилося 11 духовних правлінь, у Полтавській – 10, Слобідсько-Українській – 7, Катеринославській – 7, Таврійській – 2, Херсонській – 4, Подільській – 11, Волинській – 11. У багатьох «російських єпархіях» діяло менше середньої кількості духовних правлінь «українських єпархій»: у Смоленській – 8, у Воронезькій – 6, у Курській – 9, у Московській – 10, у Орловській – 10 [15, с. 222–223].

У 1828 р. Св. Синод підготував «Предложения по вопросу о новых штатах духовных консисторий и правлений», які були зі змінами прийняті 25 листопаду 1829 р. Згідно з ними у кожному духовному правлінні працювали секретар, один канцелярський службовець середнього окладу, один – нижчого і 2 сторожі [15, с. 380–383]. Внаслідок додаткового фінансування 1835 р. Св. Синод отримав 200 тис. руб. «на содержание служащих духовных консисторий и правлений». Так, оклади канцеляристів духовних правлінь збільшилися в тричі, а платня канцелярських служителів і суми на канцелярські витрати збільшилися в два з половиною рази [15, с. 851–854].

Отже, протягом першої половини XIX ст. кількість духовних правлінь час від часу змінювалася: то відкривалися нові, то знов закривалися. Головною причиною такої нестабільності була нестача коштів на утримання цієї управлінської структури. Час від часу відбувалися церковно-єпархіальні реформи, які були спрямовані, насамперед, на оптимізацію церковних фінансів. З цією метою проводилося об'єднання парафій. Їхня кількість у Чернігівській єпархії до середини XIX ст. скоротилася майже у двічі. Очевидно, ліквідація духовних правлінь, по суті, злиття кількох сусідніх, тривала в контексті тієї ж реформи.

Духовні правління займали важливе, по-суті, ключове значення у системі єпархіального управління, бо єпархіальне начальство (правлячий і вікарний архієреї, духовна консисторія)

здійснювали управління єпархією через духовні правління. Однак, ані в статуті духовних консисторій 1841 р., ані в його редакції 1883 р. функції цього єпархіального органу управління не були чітко визначені. Але на той час це не мало значення, бо духовні правління вже ліквідували.

У першій половині XIX ст. Чернігівська єпархія зберігала інститут духовних намісництв, що сформувався за попередню епоху. У межах різних благочиній існувала різна кількість намісництв. Ієрей-намісник опікувався кількома парафіями в межах благочиння. Крім того, у складі духовного правління, зазвичай, знаходився (обирався) один, іноді двоє ієреїв-намісників. Отримати звання священно-намісника і посісти намісництво було жаданою кар'єрною сходинкою у середовищі духовенства єпархії. Наприклад, 25 травня 1814 р. Ніжинське духовне правління рапортом повідомляло Чернігівську духовну дикастерію про отримання «предложения от присутствующего в Св. Синоде высокопреосвященнейшего Михаила, архиепископа Черниговского и Нежинского и кавалера присутствующему в сем правлении иерею Дмитрию Ильченку употреблять набедренник и именоваться наместником и носить, где и как следует чкрную скуфию» [3, арк. 1]. Рапорт підписаний, як годиться, трьома членами Ніжинського духовного правління: ніжинським прот. Павлом Волинським, прот. Євфімієм Бордоносом і Дмитром Ільченком, який вже і підписався намісником-ієреєм. Рапорт цей цікавий також з точки зору ілюстрації щодо отримання разом зі званням намісника духовних відзнак – набедреника і скуфії. А вони, в свою чергу, відкривали священнослужителю шлях до отримання інших духовних нагород і відзнак.

Але випадок, що відбувся в Чернігівській єпархії, поставив хрест на існуванні священно-намісників. У 1834 р. Св. Синод розглядав доповідь колишнього Чернігівського архієпископа Лаврентія (Бакшевського), подане ще в листопаді 1829 р. і в якому йшлося, що Харківський імператорський університет у листопаді 1826 р. повідомив про прохання директора чернігівських училищ аби відзначити законовчителя Ніжинського Олександрівського грецького училища священно-намісника Ісаакія Черняхівського за дев'ятирічну службу в училищі. Але з'ясувалося, що Черняхівський з 1824 р. був членом присутствія тамтешнього духовного правлінні, а в 1826 р. отримав від архієпископ Лаврентій набедреник і право іменуватися намісником. Інших нагород йому за молодістю (38 років) поки що не передбачалося. У 1829 р. архієпископ Лаврентій пропонував Св. Синоду нагородити «за честную жизнь и труды» Ісаакія Черняхівського оксамитовою фіолетовою скуфією. Отоді тогочасний обер-прокурор Св. Синоду С. Д. Нєчаєв запросив Полтавського і Чернігівського архієреїв повідомити, коли в тих єпархіях почалося «производство священников в наместники и какие соединены с сим званием преимущества».

Полтавський преосвященний Нафанаїл (Савченко) (майбутній Чернігівський єпископ) відповів, що спеціального розпорядження на цей рахунок немає, але полтавські владики за прикладом своїх попередників, київських митрополитів і чернігівських архієпископів нагороджують достойних священиків званням намісника. Це робилося і тому, – на думку полтавського владики, – «что в Малороссийском крае до преобразования в 1817 г. духовных семинарий рукополагаемы были в священники люди большой частью не ученые или хотя учившиеся, но не окончившие курса, когда же с таковыми священниками при церквах двухклассных и трехклассных в многолюдных местечках и селениях находился священник, кончивший курс учения и долговременным беспорочным служением обращавший на себя особенное внимание, то чтобы отличить его от неученых сослужителей и чтобы при соборных служениях один имел право первостояния (так как в церкви Божией должно быть все благообразно и по чину 1 Коринф., гл. 14, ст. 40) награждаем он был чином наместника, степенью среднею между священником и протоиереем».

Тогочасний Чернігівський архієпископ Володимир (Ужинський) з свого боку відповів, що певних відомостей про чин намісника не має і нікому його не давав. Чернігівська духовна консисторія представила довідку, що раніше, «когда еще в епархиях малороссийских не было учреждено духовных правлений, управляли в уездах протоиереи и при них наместники, ведомства коих именовались протопопиями или наместиями, и в отсутствие первых занимали их места наместники в виде благочинных или так называвшихся десятоначальников, в последствии же времени звание или чин наместников усвоено и распространено на прочих священников, особливо учившихся или занимавших какие-либо должности духовные, и даваемо было им в отличие одним только наименованием, без всякого производства в церкви; преимущество сего чина наместника состояло и продолжается поныне в одном том, что наместники имеют предстояние пред прочими священниками».

Таким чином, Св. Синод вирішив «отныне звания сего никому не приписывать и в представлениях Святейшему Синоду оного не показывать, заслуживающих же отличия священников награждать набедренником или, в случае важнейших заслуг и долговременной службы, саном протоиерея» [15, С. 751–753]. Так закінчив своє існування інститут священно-намісників.

Благочиння або благочинницькі округи з'явилися на теренах України в останній чверті XVIII ст. Вони являли собою аналог католицьких деканатів і об'єднували зазвичай 8 – 15 парафій. У Чернігівській єпархії до середини XIX ст. вони функціонували паралельно з духовними правліннями, знаходячись під їхньою зверхністю. Але, поступово набираючи управлінської ваги, благочиння, після остаточної ліквідації духовних правлінь, зайняли місце нижчого органу церковного управління, який з'єднував єпархіальне начальство з парафією.

На початку XIX ст. у повітах Чернігівської єпархії знаходилася різна кількість благочинній: у Чернігівському – 10, по 8 у Стародубському і Мглинському, у Глухівському – 7, у Кролевецькому – 6, по 5 – у Сосницькому, Конотопському, Козелецькому, Остерському, Ніжинському, в решті повітів – по 4 благочиння.

Структура, статус, діяльність благочиній в XIX ст. були визначені в Статутах духовних консисторій 1841 р. і 1883 р., а також Правилами благочиницьким радам Чернігівської єпархії, затвердженими єпископом Варлаамом (Денісовим) 15 грудня 1869 р. [17, с. 1–7]. З незначними змінами «Правила» були перезатверджені 1886 р. [18, с. 98–104]. Юридично вони спиралися на загальноцерковне законодавство, на інструкції та розпорядження чернігівського архієрея, а також на місцеві звичаї, які були схвалені єпархіальним начальством (ст. IV).

Загальна кількість благочинницьких округів Чернігівської єпархії коливалася від 49 до близько 70, з різною кількістю парафій, що входили до кожного округу. Статут духовних консисторій 1841 р. визначав, що у віданні благочинного могло знаходитись від 10 до 30 церков. Але, у Чернігівській єпархії розподіл парафій між округами не завжди відповідав вимогам закону. Після парафіяльної реформи 1870-х рр. у Стародубському повіті в 1 окрузі знаходилося 46 церков, у 2 – 26, у 3 – 24, у 4 – 29 [40]. У 1888 р. з 4 церков м. Сосниці і церкви с. Загребелля утворили благочинний округ і обрали благочинним сосницької Покровської церкви свящ. Кирила Захвалинського [49].

Перерозподіл парафій між благочиннями міг статися з будь-яких причин. Так, у 1847 р. налічувалося 67 благочинних, один з яких за проступки був відсторонений від посади, а парафії його благочинницького округу розподілені між сусідніми благочиннями [10, арк. 11зв.–12]. Наступного року враз 15 благочинних позбулися своїх посад: хто перейшов на службу до армії, хто помер, хто відмовився за власним бажанням, когось відсторонили за порушення присяги. Натомість, єпархіальне начальство призначило лише 8 нових благочинних, інші 7 були розформовані, а парафії передані в управління інших благочинних [11, арк. 21зв]. За таким

сценарієм наступного року кількість благочинній Чернігівської єпархії зменшилося ще на 3 [12], а наприкінці 1850 р. залишився 51 благочинницький округ [13]. У 1868 р. парафії с. Хижки і с. Жолдаки, що знаходилися у 1 благочинному округу Кролевецького повіту перевели під управління 1 округу Конотопського повіту, а парафії с. Мельні та с. Озаричи з 2 округу Конотопського повіту перевели до 2 округу Кролевецького повіту [37]. Стародубський повіт поділявся на 5 благочинних округів. Під час реформи й ущільнення церковних структур, 1878 р. парафії перерозподілили на 4 округи [38, с. 40–44]. У 1881 р. відбувся перерозподіл парафії між 3 благочиннями Чернігівського повіту. До 1 благочиння належали церкви м. Чернігова: Параскеївська, Вознесенська, Воздвижинська, Миколаївська, Катеринінська, Воскресенська [43, с. 357–359].

У подальшому кількість округів знову збільшили. У 1883 р. у Новгород-Сіверському повіті замість 5 благочинницьких округів створено 6 округів [44, с. 131–133], у Глухівському повіті замість 4 округів створено 5 благочинницьких округів [46, с. 377–379], 1884 р. у Козелецькому повіті замість 3 округів утворили 4 округи.

У другій половині XIX ст. загальна кількість округів поступово зростала. У 1885 р. їх було вже 59 [47, с. 128–134], а наприкінці XIX – на початку XX ст. – 64, плюс благочиння всіх єдиновірних церков єпархії. В єпархії існувала також посада/посади благочинного/благочинних монастирів єпархії.

У першій половині XIX ст. зазвичай благочинного призначав єпархіальний владика. У другій половині XIX ст. благочинного і його помічника/помічників, а також кандидатів у благочинні обирали на зібранні священно-служителів благочинницького округу, а архієрей затверджував цей вибір. Були довгожителі-благочинні, як наприклад, благочинний 2-го округу Ніжинського повіту прот. Петро Васильович Скорина, який близько 30 років обіймав посаду благочинного [8, с. 594–596].

Благочинний і його помічники складали благочинницьку раду, яка обиралася всіма причтами округу строком на три роки. На нашу думку, це відкривало шлях до корупції, бо обирали трьох священиків, а серед виборців половина, якщо не більшість, були причетники (диякони і псаломщики). На підтвердження цієї думки є свідчення настоятеля церкви Козьми і Даміана м-ка Нової Басані свящ. Матвія Полонського. У спогадах він з власного досвіду описує вибори благочинницької ради, коли деякі священики підкупали (здебільшого горілчаним могоричем) причетників, але ті не завжди виправдовували їхні сподівання [16, с. 189–191]. Вибори проходили таємно, за кількох кандидатів у дві скриньки (одна – «за», друга – «проти») кидали кулі. Кожен священик мав три кулі, диякон – дві, псаломщик – одну. Така була місцева традиція. «Правила благочинницьким радам», затверджені 1886 р., визначали, що кожен священник округу має три голоси/кулі, а всі інші причетники по одному.

За благочинницькі посади іноді розгорталися справжні баталії, що говорить про їхню престижність серед духовенства. У 1876 р. обирали благочинного в Кролевецькому повіті. Вибори відбувалися в Рихлівському монастирі. Спочатку обрали заслуженого, почесного священика. Але втрутився інший священик, який також претендував на місце благочинного. Він раніше обіймав цю посаду, але 1867 р. згідно з рішенням церковного суду був відсторонений від обов'язків благочинного. Ображений незадовільним для нього результатом голосування, він апелював до єпархіального начальства, буцім-то теперішні вибори відбулися з порушенням законодавства. Єпархіальне начальство задовільнила позив. Були призначені перевибори, але позивоча знов «прокотили» [1, с. 208–211].

Очевидно, корпоративна солідарність і розуміння корупційної складової під час виборів спричиняли бажання священників позбутися причетників на виборах. Так, у 1871 р. духовенство Городницького повіту подавало прохання аж до Св. Синоду, аби вони обирали свого

благочинного без причетників, лише священнослужителями [14]. Але церковна влада не задовольнила прохання.

Якщо однакову кількість голосів набирали двоє кандидатів, одного на власний розсуд обирав і затверджував правлячий архієрей. Так, у 1863 р. благочинним 5 округу Мглинського повіту серед двох обраних кандидатів свящ. Іоанна Іллінкова (с. Рогово) і свящ. Павла Кибальчича (с. Врянець) архієпископ Філарет (Гумілевський) чомусь віддав перевагу Іллінкову [35].

Упродовж XIX ст. у складі багатьох благочинницьких рад ми бачимо родичів. Тогочасне духовенство питання сімейного підряду в цій установі обговорювало на сторінках єпархіального видання. Але, лише 1900 р. до чернігівського єпархіального начальства надійшло офіційне звернення. Духовна консисторія ухвалою, затвердженою 9 листопада 1900 р. владикою, визначила, що до складу благочинницької ради не можуть бути обрани священики, котрі знаходяться в близьких родинних стосунках [19]. При цьому консисторія посилалися на норму циркулярного указу Св. Синоду № 10195 від 17 грудня 1830 р., який викладав думку Державної ради, яка зробила припис про заборону працювати родичам у державних цивільних установах.

Крім благочинного і двох заступників обирали також двох кандидатів, які брали участь у засіданнях ради автоматично в разі хвороби, відпуски чи смерті дійсного члена ради. У 1886 р. Чернігівська духовна консисторія оприлюднила схвалені архієреєм «Правила для благочинницьких рад», де зазначалося, що вони керуються в роботі не лише статутом духовних консисторій, інструкціями, розпорядженнями чернігівського єпархіального начальства, а й місцевими звичаями. Благочинницькі ради вирішували цілу низьку адміністративних справ (укладання численних документів для консисторії, позиви, атестація священно-і-церковнослужителів, представлення на нагородження тощо), богослужбового і економічного характеру (збір коштів з парафій на різні потреби, нагляд за справедливим розподілом прибутків між членами причтів тощо). Благочинницька рада була уповноважена призначати стягнення на членів причта (зауваження, догана, пеня до 3 руб. на користь духовного попечительства). Можна було оскаржити рішення благочинницької ради в консисторії, але, якщо проступок підтверджувався, з порушника стягували у тричі більше [18].

У кожному окрузі священнослужителі й причетники обирали духовника, який мав користуватися повагою і якого за поданням консисторії затверджував архієрей. Також обирали або призначали слідчих. У 1867 р. в «Черниговских епархиальных известиях» єпархіальне начальство оприлюднило інструкцію для священиків, які здійснювали слідство по духовному відомству [2]. У 1889 р. Чернігівська духовна консисторія констатувала повільність вирішення судових справ у єпархії і наказала призначити в кожному благочинному окрузі слідчих по судовим справам [50]. Іноді священики ставали учасниками совісного суду, що діяв в Україні до початку 1850-х рр. [52].

Головні обов'язки благочинного – спостерігати за церквами й причтами свого округу та регулярно готували відомості про вакансії, клірові відомості з характеристикою священно-і-церковнослужителів, надзвичайні події, що відбулися на підвладній їм території. Природно, з причин корпоративної солідарності, адміністративну недбалість були випадки, коли благочинні приховували від духовних правлінь та архієрея деяку інформацію, особливо негативного характеру. Якщо про це дізнавалося керівництво єпархії, робилися зауваження. Деякі справи про недбалість благочинних доходили до Св. Синоду. Наприклад, випадок, що трапився в Чернігівській єпархії 1826 р. спричинив сувору реакцію з боку вищих церковних і імперських властей. Священик Покровської церкви с. Великої Весі Лука Шумський під час церковної служби впав у вівтарі й помер. Керівництво єпархії ініціювало дослідження цього не буденного інциденту. Виявилося, що померлий тривалий час пиячив і власне помер у церкві в нетверезому

стані. Чернігівський єпископ Лаврентій (Бакшевський) доповів Св. Синоду. Інформація дійшла до імператора Миколи І, який обурився таким випадком, про що було викладено в спеціальному указі 27 лютого 1827 р.: «Обратить особенное внимание на равнодушие, с коим епархиальное начальство глядело на поведение помянутого священника, даже умершего от нетрезвой жизни, люди, видя в пастыре вместо благочестия пример порока, теряют уважение к его сану и впадают в раскол и своевольство понятий, столь вредные благоустройству государства» [15, с. 238–239].

Св. Синод наказав архієреям, аби вони були уважними під час призначення благочинних, які мають наглядати за поведінкою священно-і-церковнослужителів, а відтак, самі мають правити за взірець. Якщо благочинний виявився не здатним сумлінно виконувати свої обов'язки, негайно його заміняти на більш гідного. Якщо трапиться грубе порушення обов'язків і зловживання, притягувати благочинного до церковного суду. Архієреїв зобов'язували попередити благочинних, аби вони не лише робили щорічні короткі звіти у вигляді відміток у клірових відомостях, а негайно доповідали про помічені проступки священно-і-церковнослужителів у сфері моралі й поведінки.

Найскладніше було виконувати паперову роботу. Так, кожного року гальмувалися подання благочинними відомостей про церкви і священнослужителів. 3 серпня 1861 р. Чернігівська духовна консисторія ухвалила постанову, згідно з якою один екземпляр метричних книг і сповідних розписів від причтів Стародубського, Глухівського, Мглинського, Конотопського, Суразького, Кролевецького, Новгород-Сіверського, Новозибківського і Борзенського повітів доставляти благочинним, а вони метричні книги з екстрактом передавили до консисторії. Причти Чернігівського, Городницького, Сосницького, Козелецького, Остерського і Ніжинського повітів мали напряму доставляти документи до консисторії [32]. На початку 1862 р. чернігівське єпархіальне начальство вкотре суворо нагадувало, що відомості треба надсилати до консисторії неодмінно не пізніше 25 січня [33]. Але зазвичай складання й направлення документів до консисторії затягувалося до середини лютого. Часто бракувало даних щодо облаштованих будинків для причту, про джерела фінансування тощо. Консисторія і канцелярія чернігівського архієрея регулярно вимагали від благочинних негайно надіслати повні відомості про свої парафії [41].

Благочинні відповідали також за становище документації у підлеглих парафіях. Крім метричних книг, найважливішим документом вважався опис церковного майна. Чернігівські архієреї, після огляду єпархії, часто вказували на незадовільний стан церковних описів, вимагали й наказували виправити недоліки [42; 45]. У 1890 р. 34 благочинних єпархії відрапортували, що парафіяльні описи справді застарілі, не містять повної інформації, особливо про зміни, що відбулися останнім часом. А 32 благочинних взагалі проігнорували наказ єпархіального начальства і на запит нічого не відповіли. З'явився новий суворий наказ благочинним щодо даної проблеми [51], яка і на далі залишалося в цілому не вирішена.

Інформацію щодо становища благочиння надсилали також представникам цивільних властей. Відношення Чернігівського губернатора до чернігівського владики 1879 р. свідчить, що благочинним і тут бракувало акуратності, бо в статистичних звітах, призначених справникам і поліцмейстерам іноді нічого не можна було розібрати [39].

Чернігівське єпархіальне начальство завжди вимагало, аби духовенство єпархії подавали прохання й звернення через благочинних, особливо, коли мова йшла про фінансові й матеріальні питання. Приміром, прохання бідних духовного звання про допомогу від Чернігівського духовного попечительства мали подавати винятково через благочинних, з додатком усіх необхідних при цьому документів. Інакше запит лишався без відповіді попечительства [34].

Регулярний нагляд за церквами й притчами округу вимагав від благочинних неабияких фізичних і матеріальних витрат. Привидів, коли благочинному слід було екстрено відбути в котрусь парафію для розслідування протиправного випадку, завжди вистачало. За статутом духовних консисторій, якщо у благочинного в підпорядкуванні знаходилося понад 15 парафій на значній відстані, то йому призначали помічника. Чернігівський архієпископ Філарет (Гумілевський) рапортом 9 червня 1862 р. звертався до Св. Синоду з проханням про виділення коштів благочинним для поїздок по єпархії. Аж 10 квітня 1866 р. Св. Синод відповів, що коштів на такі потреби немає, але над вирішенням цієї фінансової проблеми він (Св. Синод) постійно думає [36].

У другій половині XIX ст., коли з'явився інститут загально-єпархіального з'їзду депутатів духовенства, благочинний округ став виборчою окружною дільницею. Правило існувало таке: від одного благочиння один депутат. За пропозицією єпископа Веніаміна (Биковського) Чернігівській духовній консисторії 1888 р. вирішили обирати на з'їзд депутатів духовенства 30 священнослужителів, тобто по 2 від кожного повіту Чернігівської губернії. Вибори мали проходити в благочинницьких округах і в повітових містах. Якщо в повітовому місті не було благочиння, то вибори слід було проводити у найближчому до міста благочинні. Під час виборів належало проявляти уважність і пильність, аби «в депутаты были избираемы священно-служители не только по степени образования, но и по образу жизни и нравственным качествам вполне благонадежные и достойные данного им доверия». Священики обирали депутатів особисто або через уповноважених. Після проведення виборів результати одразу передавали на затвердження вікарному єпископу. Депутатів загально-єпархіального з'їду духовенства обирали на чотири роки [48].

На початку XX ст. почали жваво й публічно обговорювати церковні реформи. У контексті «Прєдсоборного присутствія» 1905–1906 рр. архієреї викладали своє бачення реформи благочиній і благочинницьких рад. Правлячий Чернігівській єпископ Антоній (Соколов) обійшов увагою питання благочиння, але 1906 р. на сторінках «Черниговских епархиальных известий» з'явилася змістовна стаття свящ. Олександра Корнаухова, де він пропонував своє бачення реформи благочинницьких рад, які з'явилися в період Великих реформ і були покликані стати дієвим елементом самоврядування церковного життя. Автор зауважив, що від початкового замислу їхня діяльність на разі зійшла нанівець. Єдина функція, що залишалася – розгляд клірових відомостей та складання списків для нагород. Натомість, купа питань, маса з яких дрібні, що розглядалися єпархіальним начальством, цілком можливо було вирішувати на рівні благочинницьких рад.

Свящ. О. Корнаухов вважав, що є нагальна потреба реформу діяльності благочинницьких рад у Чернігівській єпархії розглянути на з'їзді духовенства єпархії. Він пропонував конкретні зміни: передати Радам такі функції, як надання дозволу на будівництво та ремонт церковних будівель вартістю до 200 руб., розгляд письмових і усних скарг членів причту на порушення прав і справедливого розподілу прибутків, втручання у справи парафії членів інших причтів, розгляд скарг парафіян на членів причту, фінансові й майнові суперечки вартістю до 100 руб., атестація священно-церковнослужителів по кліровим відомостям, право накладання покарань за проступки та стягнення штрафів до 10 руб. тощо. На думку свящ. О. Корнаухова, варто запровадити в середовищі духовенства, саме на рівні благочинницьких рад, «суд честі» [7]. Автор закликав духовенство єпархії до обговорення даного питання й прийняття єпархіальним начальством відповідних розпоряджень щодо відновлення повноцінної діяльності благочинницьких рад.

Восени 1906 р. на єпархіальному з'їзді депутатів духовенства обговорювали питання щодо виборності благочинних на окружних з'їздах терміном на 4 роки. Єпархіальний з'їзд

радо підтримав ініціативу, вважаючи її слушною. Але правлячий єпископ Антоній (Соколов) видав резолюцію про відтермінування цього рішення, посилаючись на те, що питання єпархіального управління розглядатиметься на Помісному церковному Соборі, який невдовзі буде скликаний [6].

Висновки. Таким чином, духовні правління в Чернігівській єпархії були «успадковані» з XVIII ст. Вони заповнювали повітовий рівень єпархіального адміністрування, з'єднували в єдиний ланцюг систему управління від консисторії до парафії. Імперські адміністративно-територіальні реформи останньої чверті XVIII – початку XIX ст. поставили духовні правління під загрозу ліквідації, бо реформи передбачали збільшення кількості губерній та повітів, а створення нових духовних правлінь не було передбачено ані законодавчо, ані фінансово. Тим більше духовні намісництва не вписувалися у нову систему управління. Ці церковно-єпархіальні установи були породжені козацькою епохою української церковної історії та в нових імперських реаліях виявилися зайвими. Утримувані місцевим духовенством, духовні правління існували в Чернігівській єпархії до початку 40-х рр. XIX ст., потім остаточно зникли. Церковне управління на нижчому рівні закріпилося за благочиннями.

Повіти Чернігівської губернії в церковному відношенні поділялися на кілька благочинь, у яких знаходилося від кількох до кільканадцяти парафій. Співвідношення кількості одних та інших по всяк час змінювалося. Така свобода територіального адміністрування була зумовлена, на нашу думку, тим, що фінансування цих управлінських структур здійснювалося коштом місцевого духовенства і незначні статистичні коливання в межах єпархії особливо не хвилювали Св. Синод і уряд. Утім, благочиння і безпосередньо благочинницькі ради (благочинний і два помічники), що неодмінно створювалися шляхом вибору священно-і-церковнослужителями благочинницького округу, відігравали важливу роль у структурі єпархіального управління. Вони представляли церковно-єпархіальну владу на місцях, вони здійснювали адміністрування й початкове судочинство над парафіяльними причтами, вони виконували різні організаційні обов'язки. На початку XX ст., у період революційних подій, підготовки до Помісного церковного Собору, намічалася демократизація церковного життя, що на церковній мові іменується поверненням до соборного принципу церковного управління. Відтак, у перспективі передбачалося передати благочинницьким радам більше повноважень, але не поталанило. Зміна епох диктувала інший церковний порядок денний...

Список використаних джерел

1. Выбор благочинного в одном из округов Кролевецкого уезда. *Прибавление к Черниговским епархиальным известиям (Прибавление к ЧЕИ)*. 1876. № 7. С. 208–211.
2. Державин Л. Наставление для неопытных священников при производстве следствия по духовному ведомству. *Прибавление к ЧЕИ*. 1867. № 17. С. 557–570; № 18. С. 585–606.
3. Держархів Чернігівської обл. Ф. 679. Оп. 2. Спр. 1926. Арк. 1.
4. Держархів чернігівської обл. Ф. 679. Оп. 2. Спр. 214. Арк. 1–2.
5. Держархів чернігівської обл. Ф. 679. Оп. 2. Спр. 5081. Арк. 4–11.
6. Журнал общеепархиального съезда о.о. депутатов духовенства Черниговской епархии. *Черниговские епархиальные известия (ЧЕИ)*. 1907. № 19. Приложение. С. 27.
7. Корнаухов А., свящ. Благочиннические советы. (Проект реформы). *Прибавление к ЧЕИ.* 1906. № 9. С. 296–304
8. Крещановский Н., свящ. Празднование 25-летия в должности благочинного прот. Петра Васильевича Скорины. *Прибавление к ЧЕИ*. 1889. № 23. С. 594–596.
9. Об удвоении окладов, производимых служащим в духовных консисториях, дикастериях и правлениях. 16 января 1828 г. *ПСЗРИ. Собр. 2.* Т. III. СПб., 1830. С. 29–30. (№ 1709).

10. Отчет о состоянии Черниговской епархии за 1847 г. *Держархів Чернігівської обл.* Ф. 679. Оп. 2. Спр. 4791. Арк. 11зв.–12.
11. Отчет о состоянии Черниговской епархии за 1848 г. *Держархів Чернігівської обл.* Ф. 679. Оп. 2. Спр. 4791. Арк. 21зв.
12. Отчет о состоянии Черниговской епархии за 1849 г. *Держархів Чернігівської обл.* Ф. 679. Оп. 2. Спр. 4791. Арк. 34зв.
13. Отчет о состоянии Черниговской епархии за 1850 г. *Держархів Чернігівської обл.* Ф. 679. Оп. 2. Спр. 4791. Арк. 52.
14. По прошению Черниговской епархии, Городницкого уезда, третьего благочиннического округа священнослужителей о представлении им права выбора на должность благочинных без участия причетников. 16 августа 1871 г. *Росийский* государственный исторический архив. Ф. 796. Оп. 152. Д. 1313. 1 л.
15. Полное собрание постановлений и распоряжений по ведомству православного исповедания Российской империи. Петроград, 1915. Т. 1.
16. Полонський М., свящ. Спогади священика. К., 2012. С.189–191.
17. Правила благочинницким советам Черниговской епархии. *ЧЕИ.* 1870. № 1. С. 1–7.
18. Правила благочинническим советам Черниговской епархии. *ЧЕИ.* 1886. № 5. С. 98–104.
19. Распоряжение епархиального начальства. *ЧЕИ.* 1900. № 23. С. 631–632.
20. Росийский государственный исторический архив (далі – РГИА). Ф. 796. Оп. 109. Д. 823.
21. РГИА. Ф. 796. Оп. 109. Д. 999.
22. РГИА. Ф. 796. Оп. 110. Д. 539.
23. РГИА. Ф. 796. Оп. 120. Д. 732.
24. РГИА. Ф. 796. Оп. 120. Д. 884.
25. РГИА. Ф. 796. Оп. 124. Д. 173. Л. 1–16.
26. РГИА. Ф. 796. Оп. 124. Д. 681.
27. РГИА. Ф. 796. Оп. 138. Д. 1772.
28. РГИА. Ф. 796. Оп. 141. Д. 2554.
29. РГИА. Ф. 796. Оп. 83. Д. 339. Л. 1–1 об.
30. РГИА. Ф. 796. Оп. 84. Спр. 162. Арк. 2–3.
31. Хойнацкий А. свящ. Пятидесятилетний юбилей служения в священническом сане Нежинского соборного прот. Иоанна Чернявского, 5 марта 1878 года, в Нежине. *Прибавление к ЧЕИ.* 1878. № 21. С. 261. (259–266)
32. Черниговские епархиальные известия (далі – ЧЕИ). 1861. № 12. С. 143.
33. ЧЕИ. 1862. № 1. С. 4.
34. ЧЕИ. 1863. № 13. С. 118–119.
35. ЧЕИ. 1863. № 8. С. 68.
36. ЧЕИ. 1866. № 15. С. 267–268.
37. ЧЕИ. 1868. № 1. С. 14
38. ЧЕИ. 1878. № 2. С. 40–44.
39. ЧЕИ. 1879. № 45. С. 653–654.
40. ЧЕИ. 1879. № 47. С. 688–689.
41. ЧЕИ. 1879. № 7. С. 105.
42. ЧЕИ. 1880. № 9. С. 87–90
43. ЧЕИ. 1881. № 42-43. С. 357–359.
44. ЧЕИ. 1883. № 6. С. 131–133.
45. ЧЕИ. 1883. № 8. С. 238–244.
46. ЧЕИ. 1884. № 15. С. 377–379.
47. ЧЕИ. 1885. № 4. С. 128–134.
48. ЧЕИ. 1888. № 20. С. 677–679.
49. ЧЕИ. 1888. № 5. С. 230.

50. ЧЕИ. 1889. № 11. С. 385–389.
51. ЧЕИ. 1890. № 2. С. 66–68.
52. Шандра В.С. Совісні суди в Україні (остання чверть XVIII – середина XIX ст.). К., 2011. 266 с.

References

1. Vyibor blagochinnogo v odnom iz okrugov Krolevetskogo uezda [The choice of a dean in one of the districts of the Krolevets district]. *Prybavlenye k Chernyhovskym eaparkhyalnym yzvestyiam – Addition to the Chernihiv diocesan news (Addition to the ChEY).* 1876. № 7. P. 208–211.

2. Derzhavin, L. (1867). Nastavlenie dlya neopyitnyih svyaschennikov pri proizvodstve sledstviya po duhovnomu vedomstvu [*Instructions for inexperienced priests in the investigation of the clergy*]. *Pribavlenie k ChEY – Addition to the ChEY,* 17, 557–570; 18, 585–606.

3. Derzharhiv Chernihivskoi obl. [State Archive of Chernihiv oblast]. F. 679, Op. 2. Spr. 1926. Ark. 1.

4. Derzharhiv Chernihivskoi obl. [State Archive of Chernihiv oblast]. F. 679. Op. 2. Spr. 214, ark. 1–2.

5. Derzharhiv Chernihivskoi obl. [State Archive of Chernihiv oblast]. F. 679. Op. 2. Spr. 5081. Ark. 4–11.

6. Zhurnal obscheeparhialnogo s'ezda o.o. deputatov duhovenstva Chernihovskoi eparhii. *Chernyhovskye eparkhyalnye yzvestyia – Chernihiv Diocesan News (ChEY),* 1907, 19. Appendix. 27.

7. Kornauhov, A., priest (1906). Blagochinnicheskie sovetyi. (Proekt reformyi) [Charity advice. (Reform project)]. *Pribavlenie k ChEY –Addition to the ChEY,* 9, 296–304.

8. Kreschanovskiy, N., priest (1889). Prazdnovanie 25-letiya v dolzhnosti blagochinnogo prot. Petra Vasilevicha Skorinyi [Celebration of the 25th anniversary in the position of deacon prot. Peter Vasilyevich Skorina]. *Pribavlenie k ChEY – Addition to the ChEY*, 23, 594–596.

9. Ob udvoenii okladov, proizvodimyih sluzhaschim v duhovnyih konsistoriyah, dikasteriyah i pravleniyah. 16 yanvarya 1828 g. [About doubling of the salaries made by the employee in spiritual consistories, dicasteries and boards. January 16, 1828.]. *Polnoe sobranye zakonov Rossyiskoi ymperyy – Complete collection of laws of the Russian Empire. Collection. 2.* Vol. III. SPb., 1830, 29–30 (1709).

10. Otchet o sostoyanii Chernihovskoi eparhii za 1847 g. [Report on the state of the Chernihiv diocese for 1847]. *Derzharhiv Chernihivskoi obl. – State Archives of Chernihiv region.* F. 679. Op. 2. Spr. 4791. Ark. 11 zv.–12.

11. Otchet o sostoyanii Chernihovskoi eparhii za 1848 g. [Report on the state of the Chernihiv diocese for 1848]. *Derzharhiv Chernihivskoi obl. – State Archives of Chernihiv region.* F. 679. Op. 2. Spr. 4791. Ark. 21 zv.

12. Otchet o sostoyanii Chernihovskoi eparhii za 1849 g. [Report on the state of the Chernihiv diocese for 1849]. *Derzharhiv Chernihivskoi obl. – State Archives of Chernihiv region.* F. 679. Op. 2. Spr. 4791. Ark. 34 zv.

13. Otchet o sostoyanii Chernihovskoi eparhii za 1850 g. [Report on the state of the Chernihiv diocese for 1850]. *Derzharhiv Chernihivskoi obl. – State Archives of Chernihiv region.* F. 679. Op. 2. Spr. 4791. Ark. 52.

14. Po prosheniyu Chernigovskoi eparhii, Gorodnitskogo uezda, tretego blagochinnicheskogo okruga svyaschennosluzhiteley o predstavlenii im prava vyibora na dolzhnost blagochinnyih bez uchastiya prichetnikov. 16 avgusta 1871 g. [At the request of the Chernihiv diocese, Gorodnytsia district, the third charitable district of clergy to grant them the right to choose the position of deacons without the participation of participants. August 16, 1871]. F. 796. Op. 152. D. 1313. 1 l.

15. Polnoe sobranie postanovleniy i rasporyazheniy po vedomstvu pravoslavnogo ispovedaniya Rossiyskoy imperii [Complete collection of resolutions and orders on the department of the Orthodox faith of the Russian Empire]. Petrograd, 1915. Vol. 1.

16. Polonskiy, M., priest. (2012). Spogadi svyaschenika [Memoirs of a priest]. K., 189–191.

17. Pravila blagochinnitskim sovetam Chernihovskoi eparhii [Rules for charitable councils of the Chernihiv diocese]. *ChEY*, 1870, 1, 1–7.

18. Pravila blagochinnicheskim sovetam Chernihovskoy eparhii [Rules for charitable councils of the Chernihiv diocese]. *ChEY*, 1886, 5, 98–104.

19. Rasporyazhenie eparhialnogo nachalstva [Order of the diocesan authorities]. *ChEY*, 1900, 23, 631–632.

20. Rosiyskiy gosudarstvennyiy istoricheskiy arhiv – Russian State Historical Archive (*RGIA*). F. 796. Op. 109. D. 823.

21. RGIA. F. 796. Op. 109. D. 999.

22. RGIA. F. 796. Op. 110. D. 539.

23. RGIA. F. 796. Op. 120. D. 732.

24. RGIA. F. 796. Op. 120. D. 884.

25. RGIA. F. 796. Op. 124. D. 173. L. 1–16.

26. RGIA. F. 796. Op. 124. D. 681.

27. RGIA. F. 796. Op. 138. D. 1772.

28. RGIA. F. 796. Op. 141. D. 2554.

29. RGIA. F. 796. Op. 83. D. 339. L. 1–1 ob.

30. RGIA. F. 796. Op. 84. Ref. 162. Arc. 2-3.

31. Hoynatskiy, A. Priest (1878). Pyatidesyatiletniy yubiley sluzheniya v svyaschennicheskom sane Nezhinskogo sobornogo prot. Ioanna Chernyavskogo, 5 marta 1878 goda, v Nezhine [The fiftieth anniversary of the service in the priesthood of the Nizhyn Cathedral Archpriest John of Chernyavsky, March 5, 1878, in Nizhyn]. *Pribavlenie k ChEY – Addition to CEI*, 21, 261. (259–266) [in Russian].

32. Chernigovskie eparhialnyie izvestiya (dali – *ChEY*) [Chernihiv diocesan news]. 1861, 12, 143.

33. ChEY, 1862, 1, p. 4.

34. ChEY, 1863, 13, p. 118–119.

35. ChEY, 1863, 8, p. 68.

36. ChEY, 1866,15, p. 267–268.

37. ChEY, 1868, 1, p. 14

38. ChEY, 1878, 2, p. 40–44.

39. ChEY, 1879, 45, p. 653–654.

40. ChEY, 1879, 47, p. 688–689.

41. ChEY, 1879, 7, p. 105.

42. ChEY, 1880, 9, p. 87–90

43. ChEY, 1881, 42-43, p. 357–359.

44. ChEY, 1883, 6, p. 131–133.

45. ChEY, 1883, 8, p. 238–244.

46. ChEY, 1884, 15, p. 377–379.

47. ChEY, 1885, 4, p. 128–134.

48. ChEY, 1888, 20. p. 677–679.

49. ChEY, 1888, 5, p. 230.

50. ChEY, 1889, 11, p. 385–389.

51. ChEY, 1890, 2, p. 66–68.

52. Shandra, V.S. (2011). Sovisni sudy v Ukrayini (ostannya chvert XVIII – seredina XIX st.) [Conscientious courts in Ukraine (last quarter of the XVIII – middle of the XIX century)]. K., 2011 [in Ukrainian].